

РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ З ПОЗИЦІЇ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

У статті розкрито роль антропологічного підходу в розвитку сучасної освіти. Висвітлено основні принципи саморозвитку освітньої системи антропологічного напрямку, з'ясовано значення антропологічного підходу у використанні інноваційних педагогічних технологій.

Ключові слова: антропологічний підхід, педагогічна антропологія, освіта, філософія освіти, модернізація, саморозвиток, педагогічні технології.

Зміни, які відбуваються в соціальній, економічній і духовній сферах суспільства, втрата раніше значущих цінностей і виникнення нових мають суттєвий вплив на розвиток освіти, сучасний стан якої характеризується як кризовий. У демократичних перетвореннях універсальний характер проблем людини актуалізується у комплексі питань, найважливішими з яких є питання освіти та педагогіки. Зміна методологічної орієнтації освіти з формування особистості на стратегію її розвитку й саморозвитку вимагає від педагогічної теорії та практики зосередження уваги на осмисленні природи людини, її внутрішнього світу, на закономірних зв'язках цього світу з усіма зовнішніми впливами, на створенні гуманістичних відносин в освітньому середовищі.

Одним зі стратегічних завдань реформування змісту освіти, як зазначено у Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”), є створення передумов для розвитку здібностей молоді, формування готовності та здатності до самоосвіти, широке застосування нових педагогічних, інформаційних технологій [7]. Реалізація зазначених завдань неможлива без розуміння того, що освітній процес треба будувати відповідно до отриманих на сьогодні уявлень про природу людини, про вікові ступені особистісного становлення, про шляхи й форми соціалізації індивіда. Освіта, виховання і навчання людини залежать від розуміння природи та можливостей людини, від меж розвитку її здібностей.

Незважаючи на те, що антропологічна традиція освіти бере свій початок з далекого минулого, велика кількість розробок не були відображені та використані в педагогічній теорії та практиці. Аналізуючи філософські, психологічні та педагогічні праці, які безпосередньо пов'язані з питанням антропологізації освіти, можна побачити, що вагомий внесок у розроблення цієї проблеми зробили зарубіжні дослідники Р. Бенедикт, О. Больнов, Й. Дербалов, Р. Лохнер, М. Мід, Г. Рот та ін. Історичний аспект цієї проблеми знайшов відображення в працях Б. Бім-Бада [6], О. Огурцова [12], а теоретико-практичний – у дослідженнях С. Кривих [8], В. Максакової [10]. Результати наукової роботи І. Аносова дають підстави стверджувати, що антропологічний підхід є стратегією освітніх перетворювань, а антропологічний дискурс – стрижнем комплексних дослідних і практичних програм демократизації освіти в Україні [3, с. 7]. Б. Бім-Бад вважає, що в цілому

педагогічну антропологію можна охарактеризувати як спосіб антропологічного обґрунтування освіти [6, с. 165].

За останні десятиліття значно зріс і продовжує підвищуватися інтерес до теоретичних і практичних проблем педагогічної антропології та до сучасної філософії освіти в цілому. Набирає впевненості та позитивних відгуків рух до нових форм навчання. Відбувається проектування й утворення навчально-виховних процесів у межах державної політики, яка посиляється на забезпечення пріоритету завдань соціальної життєдіяльності. Сьогодні все частіше актуалізується одне з головних питань: чи спроможна сучасна середня і вища освіта бути ефективним домінуючим засобом виховання підростаючого покоління? Об'єктом навчально-виховного процесу вищої та середньої школи безпосередньо повинна стати сама людина як соціальна істота, а не сама по собі купа знань. У філософсько-педагогічній літературі на сьогодні недостатньо висвітлено роль антропологічного фактора, який забезпечує розвиток освітніх процесів.

Мета статті – з'ясувати роль антропологічного підходу в розвитку сучасної освіти. Для досягнення мети нами були поставлені такі завдання: 1) розкрити генезу становлення філософії освіти; 2) визначити роль антропологічного підходу у використанні інноваційних педагогічних технологій; 3) з'ясувати принципи саморозвитку освітньої системи антропологічного напрямку.

Ретельно проаналізувавши історичні факти, можна з упевненістю сказати, що майже всі великі філософи відзначали значущість освіти. Одним з таких учених був Платон, який досліджував цю науку як частину політики, але, на відміну від свого вчителя Арістотеля, розцінював освіту частково як політику і як етику. Великі філософи Тома Аквінський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, імена яких стоять на п'єдесталі розвитку філософії, великого значення надавали філософсько-богословському підходу до освіти. І. Кант, основоположник класичної німецької філософії, залишив після себе праці з педагогіки. Також можна відзначити Ф. Гегеля та багатьох інших видатних філософів XIX ст. Проте початок формування філософії освіти як самостійної дисципліни припадає на кінець XIX ст. багато в чому завдяки працям відомого американського філософа Дж. Дьюї, який був одним з головних представників прагматизму, та його колег з університету Чикаго. Як відомо, 50-ті рр. XX ст. відзначилися великим впливом аналітичної філософії на розвиток філософії освіти, тобто філософії неопозитивізму, яка в той час поширювалась у США і Великобританії.

Становлення філософії освіти саме як особливого дослідного напрямку датується XX ст. На початку 1940-х рр. у Колумбійському університеті створюється товариство, метою якого стало дослідження філософських проблем освіти. Із самого початку в США філософія освіти розвивалася на прагматично-прикладних засадах і використовувалася для вирішення проблем, пов'язаних із кризою освіти та становленням посткласичних принципів освітньої діяльності [13, с. 31–49]. У 1960-ті рр. курси філософії набувають широкого ажіотажу на Заході і вивчаються разом з іншими зага-

льнообов'язковими дисциплінами. Дедалі частіше в умовах того навчання все частіше піддавалася гострій критиці американська система освіти. Незважаючи на це, більшість вагомих праць того часу було написано нефілософами. Виняткове значення мали здобутки Паоло Фрейера й Івана Ілліча, які на той час мали філософську освіту. Набагато складнішою була ситуація з філософією освіти в республіках колишнього Радянського Союзу. За тих часів не було навіть і мови про філософію освіти як самостійну філософську дисципліну. Але в наш час ситуація суттєво змінилася. З'являється велика кількість учених, дослідників та відповідних публікацій з приводу цієї проблеми. Разом з тим доба філософії освіти як самостійної галузі знань, що сприяє поліпшенню ситуації в освіті на користь суспільства і конкретного громадянина, на думку О. Невмержицького, тільки починається [11, с. 11].

Традиційний підхід до філософії освіти є досить формальним та спрощеним, він був започаткований англо-американською філософською думкою. Філософія освіти досліджувалася як галузь конкретно-філософського значення. Головним її завданням було звернення до загальних філософських положень, які, у свою чергу, будуть вирішувати загальні та більш конкретизовані освітні проблеми. Відтак, дослідження у сфері філософії освіти ґрунтуються на вдалому чи, навпаки, невдалому застосуванні тих чи інших філософських ідей в освітньому процесі. Розгорнута критика прикладного тлумачення філософії подається багатьма західними вченими, особливо тих її аспектів, що пов'язані із “ситуативною філософією” та “професійним редукціонізмом” [1, с. 17–37]. Методологічні зміни, які відбулися в освіті, змінили її орієнтацію з формування особистості на стратегію її розвитку й саморозвитку. Саме це вимагає від педагогіки точності пізнання природи людини, а саме: її внутрішнього світу, переживань, радощів і різноманітних зв'язків із зовнішнім світом, який її оточує, тобто соціальність. Усі ці питання на певних етапах вирішуються в різних напрямках модернізації освіти: диференціації, диверсифікації, багаторівневості. Використання саме антропологічного підходу як нової інноваційної педагогічної технології дасть змогу переглянути зміст освіти та виховання, а також впровадити нові форми освіти, які, з погляду системної педагогічної антропології, мають забезпечити:

- досить повне самопізнання учня на базі адекватної самооцінки та самосприйняття;
- розширення діапазону самодіяльності учня, яка б гарантувала йому можливість успішного самоуправління у власних інтересах і самореалізації;
- індивідуалізацію навчання;
- уможливлення одержання учнем інформації, яка б сприяла його найбільш повному й різнобічному розвитку;
- забезпечення можливості для учня впливу з його боку на оточення, щоб пристосувати останнє до своїх потреб;

- вивільнення творчих можливостей учня і забезпечення умов для їх широкої презентації;
- вибір відповідно до нахилів учня напряму подальшого навчання і, згідно з цим, групи професій або конкретної професії;
- уможливлення для учня бажаних для нього міжособистісних контактів [2, с. 14–15].

Якщо в змісті освіти буде враховано принципи антропологічного підходу, то це сприятиме ефективному розвитку освітньої системи. До основних принципів антропологічного підходу С. Кривих зараховує:

- принцип відповідності педагогічного впливу природи дитини;
- принцип культуровідповідності: культура виховання і виховання культурою;
- принцип соціовідповідності (створення сприйнятливих соціальних умов для успішного розвитку і саморозвитку дитини);
- принцип амбівалентності (організація педагогічного впливу, який узгоджено з мінливими природними та внутрішньоособистими умовами);
- принцип гуманізму у вихованні тощо [8, с. 135].

Модернізація має тісні зв'язки не лише з особливостями перетворення змісту освіти, а й зі зміною цільових настанов людини, яка здобуває освіту. Отже, як вважає І. Аносов, на перший план виходить не репродукція знань, а їх продуктивна інтерпретація залежно від розв'язуваних завдань. Механічне засвоєння знань відійшло в минуле, і без впровадження в практику освіти методичних інновацій, пов'язаних із застосуванням інтерактивних методів навчання, досягти високих результатів в освіті не можна. Як свідчать результати досліджень, студенти частіше віддають перевагу інтерактивним, а не директивним методам навчального процесу [4, с. 141]. Настає час, коли людина постає в освіті як цілісність, і освіта інтегрує різні підходи до навчання та виховання, щоб людина, оцінюючи своє місце у світі та рівень реалізації життєвого сенсу, на кожному етапі була задоволена своїм життям у всіх його проявах [5, с. 6]. Відіграючи одну з найважливіших ролей у суспільстві, освіта має саме ті якості, які зберігають її цілісну систему. Головним імперативом освіти є вдосконалення людини і навколишнього середовища, почуття відповідальності за свої дії та формування певних типів поведінки. Саме духовна культура з її гуманними традиціями виступає основою освіти. Одним з найперспективніших напрямів наукових досліджень є сучасна педагогічна антропологія, яка відображає новий статус філософії освіти. Це передбачає критичне переосмислення методів, якими оперує традиційна філософія освіти. З цією метою, як вважає О. Невмержицький, необхідно здійснити корекцію вже наявних методів інтерпретації фактичних даних, удосконаливши старі методи або замінивши їх новими [11, с. 76]. Педагогічна антропологія доводить, що зміни, котрі відбуваються в сучасному світі, неможливі без визначення положень, які детермінують результати педагогічної дії: розвиток кожної людини містить як процеси, що повторюють її еволюцію як виду, так і такі, що мають індивідуальну історію власне цієї людини, що, у свою чергу,

неоднозначно впливає на результати соціалізації. Онтогенез людини, її природа має залежність від різних зовнішніх та внутрішніх факторів (космічні явища, активність сонця). Людина – істота духовна та соціально залежна від специфічно людських видових особливостей (активність, розумність), тому для максимального розвитку особистості в усіх її проявах педагогіка повинна дати можливість їй бути активною як у фізичному, соціальному, так і в духовному аспектах. Вважаючи цілком очевидною значущість антропологізму як методологічної та теоретичної основи університетської освіти й науки, перебудови всього культурно-освітнього середовища, постановки нових цілей навчання й виховання, слід зазначити, що без відтворення в змісті освіти і науки більш-менш повноцінного образу людини, який може стати важливим засобом розвитку *Homoeducandus*, подальший її розвиток стає проблемним. Пояснити це все можна тим, що саме антропологізм зосереджує різноманітні відомості про розвиток та особливості розвитку людини, яка, у свою чергу, навчається та дає можливість провести антропологічну експертизу наукових концепцій, які мають спрямованість на філософську методологію. Світоглядний і методологічно-концептуальний зміст філософських категорій розкривається не тільки в рамках окремих системних знань, скільки в міжсистемному полі їх взаємодії, а філософія освіти може виконувати свої узагальнювальні функції відносно різноманіття сучасної освітньої теорії та практики, створюючи спільну основу для успішного розвитку цього різноманіття.

Висновки. У понятійно-категоріальному контексті філософсько-антропологічний підхід в освіті можна визначити як її системоутворювальний чинник, як знання, розуміння біосоціальних, духовних феноменів людини й реалізацію в науково-педагогічному процесі технологій, способів, що спрямовують особистість до природовідповідного розвитку й саморозвитку. З урахуванням конкретних завдань, що стоять перед суспільствознавцями України, цілком зрозумілим є підхід до проблематики освіти з філософсько-антропологічної позиції. Антропологічний підхід дав можливість встановити, що найбільш адекватною щодо антропологічно спрямованих навчання і виховання є особистісно орієнтована освіта, оскільки вона спирається на такі принципи саморозвитку учня, як: відповідність педагогічного впливу природі дитини; культуровідповідність (культура виховання і виховання культурою); соціовідповідність (створення сприятливих соціальних умов для успішного розвитку й саморозвитку дитини); амбівалентність (організація педагогічного впливу, який узгоджено з мінливими природними й внутрішньоособистісними умовами); гуманізм у вихованні.

Основними принципами саморозвитку освітньої системи антропологічного напрямку слід вважати: принцип відповідності педагогічного впливу природі *Homoeducandus*; принцип культуродоцільності – культура виховання і виховання культурою; принцип соціовідповідності – створення оптимальних соціальних умов для успішного розвитку і саморозвитку того, хто навчається; принцип амбівалентності – організація педагогічного

впливу, який узгоджено зі змінними середовищними та внутрішньоособистісними умовами; принцип гуманізму в освіті.

Сучасна філософсько-педагогічна антропологія є широким тематичним полем, структурування якого набуло чітких контурів у ХХ ст. Але цей процес не можна вважати завершеним унаслідок принципової відкритості антропологічної проблематики, адже визначення сутності людини належить до тих філософських проблем, які називаються “вічними”.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в дослідженні методологічно-освітніх проблем сучасної педагогічної антропології, пов’язаних з вивченням активності учня як соціально-антропологічного суб’єкта.

Список використаної літератури

1. Laughlin M. On the meaning of “applied philosophy” / M. Laughlin // *Philos. Inquiri.* – Thessaloniki, 2000. – Vol. 22. – № 3. – P. 17–37.
2. Wilsz J. Znaczenie kształtowania człowieka w procesie kształcenia zawodowego / J. Wilsz. – Czestohowa, 1996. – С. 14–15.
3. Аносов І.П. Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи / І.П. Аносов // *Постметодика.* – Мелітополь : МДПУ, 2006. – № 7 (71). – С. 7–15.
4. Аносов І.П. Педагогічна антропологія : навч. посіб. / І.П. Аносов. – Київ : Твімінтер, 2005. – 264 с.
5. Аносов І.П. Роль антропологічного фактора в освітніх технологіях ХХІ ст. / І.П. Аносов // *Постметодика.* – Мелітополь : МДПУ, 2002. – № 7–8 (45–46). – С. 6–14.
6. Бим-Бад Б.М. Педагогическая антропология / Б.М. Бим-Бад. – М. : УРАО, 2002. – 208 с.
7. Державна національна програма Освіта (Україна ХХІ століття) : Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. – 37 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua.
8. Кривых С.В. Антропологическая модель образования / С.В. Кривых // *Образование и культура Северо-Запада России.* – СПб., 2001. – Вып. 6.
9. Куликов В.Г. Антропологическая педагогика: истоки, направления, проблемы / В.Г. Куликов. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1988. – 192 с.
10. Максакова В.И. Педагогическая антропология / В.И. Максакова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
11. Невмержицький О.А. Філософія розвитку сучасної педагогічної антропології / О.А. Невмержицький. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 135 с.
12. Огурцов А.П. Педагогическая антропология: поиски и перспективы / А.П. Огурцов // *Человек.* – 2002. – № 1. – С. 17–27.
13. Розин В.М. Философия образования: предмет, концепция, основные темы и направления изучения / В.М. Розин // *Философия образования для ХХІ века.* – М. : Логос, 1996. – С. 31–49.

Черная О.А. Развитие современного образования с позиции антропологического подхода

В статье раскрывается роль антропологического подхода в развитии современного образования. Определены основные принципы саморазвития образовательной системы антропологического направления, раскрыто значение антропологического подхода в использовании инновационных педагогических технологий.

Ключевые слова: антропологический подход, педагогическая антропология, образование, философия образования, модернизация, саморазвитие, педагогические технологии.

Chorna O. The development of modern education from the perspective of anthropological approach

In the article an author exposes the role of anthropological approach in development of modern education. Basic principles of self-development of the educational system of anthropological direction are certain, the value of anthropological approach is exposed at the use of innovative pedagogical technologies.

Key words: anthropological approach, pedagogical anthropology, education, philosophy of education, modernization, self-development, pedagogical technologies.